

“Azərbaycan” jurnalında xarici publisistlər

Onların seçdiyi mövzular tədqiqat baxımından böyük önəm daşıyır

Sovet dövründə fəal mətbu orqanlardan olan “Azərbaycan” jurnalında xarici publisistlərin müxtəlif mövzulara həsr olunan əsərləri yer almışdır. Bu mövzular onların mənsub olduqları ölkənin mövcud aktual problemləri, eləcə də ölkəmizə aid ictimai-siyasi məsələləri əhatə etdiyindən müasir dövr publisistika tədqiqatı üçün böyük önəm daşıyır. “Azərbaycan” jurnalında ana dilində çap olunan xarici müəlliflərin publisistik əsərlərini əhatə etdiyi mövzu dairəsinə görə 2 növ qruplaşdırıb tədqiqata cəlb etmək daha məqsədəuyğundur.

Lev Vaysenberqin “Azərbaycan qəlbimdədir” xatirə-öçerki, Zevva Medulaşvilinin “Nağıllarınıza, dastanlarınıza vurğunam...” məqaləsi, Aleksandr Qriçin “Otuz ildən sonra” öçerki mövzu baxımından Azərbaycanla bağlıdır. Boris Baxtinin “Constaun fəlakəti”, B.Şubinin “Aleksandr Puşkinin xəstəlik tarixi və ya “Ələm kağızı” sənədli öçerki, Boris Sporovun “Qarşılıqlı münasibət”, Yuri Şerbakin “Çernobil” sənədli povesti isə beynəlxalq miqyaslı aktual problemlərdən qaynaqlanırdı.

Lev Vaysenberqin Ə.Ramiz tərəfindən tərcümə olunan “Azərbaycan” jurnalının 1972-ci il tarixli 12-ci sayında gedən “Azərbaycan qəlbimdədir” xatirə-öçerkinə əsas obraz müəllifin özüdür. Lev Vaysenberq uşaqlıq, gənclik çağlarını Azərbaycanla keçirmişdir. Uzun illər Sankt-Peterburqda yaşamasına baxmayaraq, Bakı onun gündəlik yaddaşında doğma xatirə kimi canlanır. Müəllif bunu azərbaycanlı oxuyucular üçün böyük fərah hissi ilə çatdırır: “Əlli ildir ki, mən Bakıdan köçmüşəm, lakin hər il müntəzəm olaraq güzəranım düşən bu şəhər mənə nə qədər əziz, nə qədər doğmadır”. (Lev Vaysenberq. Azərbaycan qəlbimdədir // “Azərbaycan” jurnalı, 1972, №12, s.85). Müəllifin mənzilindəki bir çox fləşbək elementləri - Toğrul Nərimanbəyovun ona həsr elədiyi portret, “Kiçik bacı”, M.Hüseynin “Səhər”, M.İbrahimovun “Gələcək gün” romanları, Ağasəf Cəfərovun “Çiçəklənən bağca”, Tağı Tağıyevin “Abşeron mənzərəsi” rəsmləri Bakı haqqında olan xatirələrin yaddaşdan silinməsinə icazə vermir.

Azərbaycan ədəbiyyatına yaxından bələd olan, S.Rüstəmin, M.Arazın, İ.İsmayilzadənin əsərlərini, xalq bayatılarımızı gürcü dilinə tərcümə edən, gürcü oxucu auditoriyası üçün tanınan tərcüməçi, Gürcüstan İttifaqının üzvü Zevva Medulaşvilinin “Nağıllarınıza, dastanlarınıza vurğunam...” məqaləsi Azərbaycan ədəbiyyatına qarşı olan sevgi və sayğı hissindən qaynaqlanırdı. Onun Azərbaycan ədəbiyyatına olan məhəbbəti uşaqlıq xatirələrinin introspeksiya ilə bağlıdır. Belə ki, nənə və babası tərəfindən aşılana Azərbaycan sevgisi onun ədəbiyyatımıza qarşı məhəbbətinin qaynağı idi. Zevva gözəl tərcüməçi olduğu qədər də gözəl estetik zövq sahibidir: “Azərbaycan nağıllarına, dastanlarına vurğunam. Biz kaxetilər həmişə poeziyanı əziz tutmuşuq. Sizdə olduğu kimi, bizdə də hər bir əl şənliyi sözsüz, şeirsiz keçmir. Bu mənada mən bir kaxetiyalı kimi Azərbaycan folklorunu, poeziyasını özüm dərk edəndən sevmişəm” (Zevva Medulaşvili. Nağıllarınıza, dastanlarınıza vurğunam... // “Azərbaycan” jurnalı, 1987, №9, s.150).

80-ci illərdə qalmaqda olan ictimai-siyasi problemlərdən biri də Azərbaycan dilinin işlənmə dairəsində yol verilən nöqsanlar idi. Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə - 30 sentyabr 2002-ci il tarixində “Dövlət dili haqqında” Qanunun qəbul edilməsi Azərbaycan dilinin statusunun yüksəldilməsində əhəmiyyətli rol oynadı.

Aleksandr Qriçin Məti Osmanoglundun tərcüməsi əsasında “Azərbaycan” jurnalının 1989-cu il tarixli 10-cu sayında çap olunan “Otuz ildən sonra (Azərbaycan dilinin həyatımızdakı rulu barədə qeydlər)” məqaləsində Bakıda böyüyüb boya-başa çatmış müəllif mövcudluğunun ayrılmaz bir nişanəsi hesab etdiyi Azərbaycan dilinin inkişafında məstəsna rolu olan Mirzə İbrahimovun xidmətlərini dəyərləndirir. Müəllifin əsas ideyası SSRİ-nin bir çox ölkələrində dövlət dilinin proqramlaşdırılmış bir sistem halına düşdü-

yü bir dövrdə ana dilimizin Azərbaycanda dövlət dili səviyyəsində aparıcı rol oynamaması məsələsi idi. M.İbrahimovun Azərbaycan KP MK-nın 1959-cu il 16 iyun tarixli plenumunda öz vətəninin sakinlərinin doğma dilində yox, rus dilində rəsmi işgüzar işləri aparmasının əleyhinə çıxış etməsi kəskin etirazlara səbəb olur. “Yerli dili bilməmək, yerli dilə ayrı-ayrı yoldaşlar tərəfindən göstərilən etinasızlıq dövlət və partiya işinə zərər vurmuşdu. Buna qarşı çıxmaq lazım idi. Biz belə işlərlə qarışmalı, ona qarşı çıxış etməli idik, yoxsa beynəlmillət tərbiyə haqqında dediklərimiz boş ibarələr və ritorikadır” (Aleksandr Qriç. Otuz ildən sonra // “Azərbaycan” jurnalı, 1989, №10, s.152). Onun dil haqqında inadkar siyasətinin rəhbər partiyaaya yarımağa çalışan dövlət məmurlarının kəskin tənqidinə məruz qalması, burjuva millətçilik məqsədilə siyasi səhv buraxmaqda ittiham olunması zamanın konyunkturəsindən irəli gəlirdi. M.İbrahimovun dil siyasəti uğrunda apardığı mübarizə Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi inkişafı uğrunda edilən ilk cəhdlərdən biri idi. Publisist milli dil faktorunu qabardır, analitik təhlil aparır, Azərbaycan dilinə

yasi publisistik əsərin xüsusi əhəmiyyəti var.

Tək ictimai-siyasi problemlər deyil, eyni zamanda xarici ölkə ədəbiyyatı məsələləri də “Azərbaycan” jurnalı publisistikasını düşündürən problemlərdəndir. Çünki “Publisistika həyatın məhz indiki zaman üçün çox aktual olan problemlərinin müxtəlif aspektlərini əhatə edir, təhlilə çəkir, izah edir və s.” (Məmmədli Cahangir. Jurnalistika nəzəriyyəsi və təcrübəsi. Bakı, Təhsil, 2013, s.387). “Azərbaycan” jurnalının 1984-cü il tarixli 1-ci sayında çap olunan B.Şubinin “Aleksandr Puşkinin xəstəlik tarixi və ya “Ələm kağızı” məqaləsində müəllifi əsas düşündürən element rus şeirinin günəşi hesab olunan A.S.Puşkinin Danteslə dueldə ağır yaralanması nəticəsində onun xəstəliyinə ölüm diaqnozu qoyan V.B. Şoltanın ələm kağızıdır. Müəllifin əsas məqsədi Puşkinin ölümü ilə bağlı müxtəlif şeylərə aydınlıq gətirib doğru qənaət hasil etməkdir. Şubin bacardıqca fərziyyədən çox fakta istinad etmişdir. A.S.Puşkin yazılarına görə yaşadığı dövrdə yüksək səlahiyyət sahibləri tərəfindən həmişə təqib olunurdu. Müəllif Puşkinin xarakterini belə səciyyələndirir: “Puşkinin şəxsiyyəti ol-

Aynurə Niyaz qızı Paşayeva, AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Mətbuat tarixi və publisistika şöbəsinin elmi işçisi aynure8@mail.ru

diqqətin artırılmasının zəruriliyini vurğulamaqdan qaçanları qınayır, bəzən publisist mövqeyini kəskin etiraz notu ilə sərbəstləşdirir: “Azərbaycan dilinə yuxarıdan aşağı, yekəxana münasibət yolverilməzdir (fəhlənin ərizəsini özünə qaytaran mühasibi xatırlayaraq, “mən sizin fransızcanı bilmirəm!”). Bunun əksi olan yekəxanalıq da yolverilməzdir; Sən Azərbaycanın çöhrəyini yeyirsən, yalnız azərbaycanca danışmısan!” (Aleksandr Qriç. Otuz ildən sonra // “Azərbaycan” jurnalı, 1989, №10, s.160). Azərbaycan dilinin ikinci dərəcəyə endirilməsi, ölkədə yetişən vətəndaşın doğma ana dilində danışmaması zamanın ictimai bəlalərindən biri idi. Aşkarlıq və demokratiya illərində 1956-cı ildə qəbul olunmuş dil haqqında qərarın yenidən gündəmə gəlməməsi, dil haqqında kompleks programın yoxluğu publisistdə təəssüf hissi doğurur. Publisist Azərbaycan dilinin əhəmiyyətini çatdıran zaman cəsərtli polemikaya girir, analitik təhlillərlə doğru nəticə çıxarır. Publisist mövcud problemlərdən çıxış yolunu Azərbaycan dilinin daha geniş şəkildə tətbiq olunmasında, qanunların əməli və real şəkildə həyata keçməsində görürdü.

“Azərbaycan” jurnalının publisistikasında yer alan xarici müəlliflərin əsərlərinin mövzuları ailə və qlobal fəlakətlərə həsr olunmuşdur. 1982-ci ildə “Noviy Mir” jurnalının 2-ci sayında çap olunan Boris Baxtinin “Constaun fəlakəti” əsəri N.Səfərov tərəfindən tərcümə olunaraq “Azərbaycan” jurnalının 1983-cü il tarixli 4-cü sayında çap olunmuşdur. Publisist Boris Baxtin 1978-ci il 18 noyabr tarixində Qayana cəngəlliklərində 900-dən çox insanın ölümü ilə nəticələnən, Ceyms Uorren Consun başçılığı ilə həyata keçirilmiş “Constaun fəlakəti” haqqında məlumat verir, fəlakətin törədilmə səbəbləri aşkarlanır. Müasir dövr elmi üçün aktualıq kəsb edən multikulturalizmin araşdırılması baxımından bu si-

duqca mürəkkəb və çoxcəhətli idi, bu barədə uzun-uzadı danışmaq olar, lakin onun xarakterinin əsas cəhətləri müstəqilliyə, özünüdəndiricə sonsuz meyl, öz şəxsi ləyaqətinə dərin inam, öz namusunu qələm və silaha qorumağa həmişə hazır olmaqdan ibarət idi” (Şubin B. Aleksandr Puşkinin xəstəlik tarixi və ya “Ələm kağızı” // “Azərbaycan” jurnalı, 1984, №1, s.164).

Puşkinin öldürülməsi səbəbini publisist belə aydınlaşdırır: “Puşkin tətii heç vaxt birinci çəkməzdi. Dantes onun elə bu alicənablığından istifadə etmiş və səddə bir addım qalmış atəş açmışdır” (Şubin B. Aleksandr Puşkinin xəstəlik tarixi və ya “Ələm kağızı” // “Azərbaycan” jurnalı, 1984, №1, s.165). Müəllif dueldən sonra 46 saat olumla ölüm arasında çarpışan Puşkinin ölümü ilə bağlı müxtəlif şübhələrə aydınlıq gətirən zaman bunu o dövrdün tibb elminin yüksək səviyyədə inkişaf etməməsi ilə də bağlıdır.

“Azərbaycan” jurnalının 1986-cı il tarixli 2-ci sayında çap olunan Boris Sporovun “Qarşılıqlı münasibət” məqaləsində publisist Rusiyada niqahların pozulması səbəblərini araşdırır. Onun sağlamlıq ailə modeli haqqında qənaətlərinin ana xəttində Dostoyevskinin “ailə yalnız dözümlü məhəbbətin hesabına yaranır” ifadəsi dayanır. Bu məqalədə publisisti daha çox dağılan ailələrdəki problemin kökü maraqlandırır. Müstəqil, yalnız qarşılıqlı məhəbbətə istinadən evlənen gənclərin ailələrindəki diluzunluq xarakteri, qarşılıqlı inamsızlıq, qadının ailədə sərbəstlik iddiası, qadınların aktiv sosial mühitdən ayrılmaq məqsədi, digər tərəfdən, qadının maliyyə problemi ilə bağlı övlad dünyaya gətirməkdən imtina etməsi, həyatı tam anlamı ilə dərk etməyən gənclərin erkən yaşda bağladığı uğursuz nikahlar, kişilərin alkoqolizmə qarşı güclü meylliliyi və s. kimi səbəblər ailədə mənəvi dözümsüzlüyə,

aileni dağılmasına gətirib çıxaran amillər kimi verilmişdir.

Digər beynəlxalq miqyaslı mövzuya həsr olunan əsər ilk dəfə “Yunost” jurnalının 1987-ci il tarixli 6-7-ci saylarında çap olunan, İqbal Tahirov tərəfindən dilimizə tərcümə olunaraq “Azərbaycan” jurnalının 1988-ci il tarixli 11-12-ci saylarında gedən Yuri Şerbakin “Çernobil” sənədli povestidir. Əsər bəşəriyyətin dəhşətli faciələrindən olan Çernobil faciəsinin 1-ci ildönümünə həsr olunmuşdur. Çernobil AES-in partlayışı öz radiaktiv zərəri ilə neçə-neçə ölkə xaricində yerləşən dövlətləri də zərərli şüalanmaya məruz qoydu. Hadisə zamanı 7000-ə yaxın insan həlak olmuş, 25000 insan güclü radiasiya nəticəsində ömürlük şikəst olmuşdu. Hadisədən neçə illər keçsə də, hələ də radiasiyanın fəsadları Avropada dolanmaqdadır.

Yuri Şerbakin povestdə hadisə iştirakçılarına, yeni respondentlərə- müxtəlif yaş təbəqələrinə məxsus leytenant, yanğınsöndürən, təcili tibbi yardım həkimi, hadisəni yaşayan sakinlər, konkret mətbu orqanlara istinad etməsi əsərin sənədli keyfiyyətini daha da artırırdı. Sənədli povestdə müəllifin hissi-emosional ifadəsi daha çox öndədir. Bu emosional və rasional xarakterli povestdə müəllif bir publisist kimi faciənin gerçəkliyini axtarır və oxucuya da bunu müxtəlif faktlara istinad edərək çatdırmağa çalışır.

Y.Şerbakin “Çernobil” sənədli povestində publisistin əsas məqsədi faciənin arxasındakı gerçəkliyi, görünməyən gizlinləri aşkara çıxarmaqdır. Publisist bəzən əsərdə analogi priyomlarla ziddiyyət, təzadı təhkiyə yaratmağa daha çox meyl edir. Çernobil AES-i romantik tərzdə tərənnüm edən şair İvan Draçla illər sonra AES-in zərəçəkənlərini sağaltmağa çalışan oğlu, həkim Maksim, Çernobil qəzasının fəlakəti ilə yaşayan hüznü, bədbin ukraynalı vətəndaşlarla daxili dözümlülüyünü qoruyub saxlayan nikbin ukraynalılar, qəzadan sonra şəhəri tərk etməyə can atan gənclərlə şəhərdən getməyi arzu etməyən yaşlı nəslin nümayəndələri, ölkəni bürüyən təhlükəli həqiqəti xalqa çatdırmaq əvəzinə yalan arxayınçılıq hissi aşılamağa çalışan mətbu informasiya orqanları, hadisəyə qarşı tamaşaçı vəziyyətini sona qədər yerinə yetirən amerikalı doktor A.Xammer və məzmunuz çıxışlar edən doktor R.Geylin xarakteri əsərin süjetini ziddiyyətləri ilə daha da dərinləşdirir. Texnikasız bir həyatın atom esrində mümkünsüz olduğunu dərk edən publisist dəhşətli faciələrin törənməməsi üçün çıxış yolu axtarmağa çalışır: “Əgər ABŞ-da və SSRİ-də bütün baş verən qəzaların səbəblərini tədqiq etsək, görərik ki, səbəb nüvə enerjisində deyil, insanların buraxdıqları səhvdir” (Yuri Şerbak. Çernobil // “Azərbaycan” jurnalı, 1988, №11, s.152).

Publisist bəşəriyyət üçün faciə doğuracaq, yeni bir Çernobil qəzası istəmir.